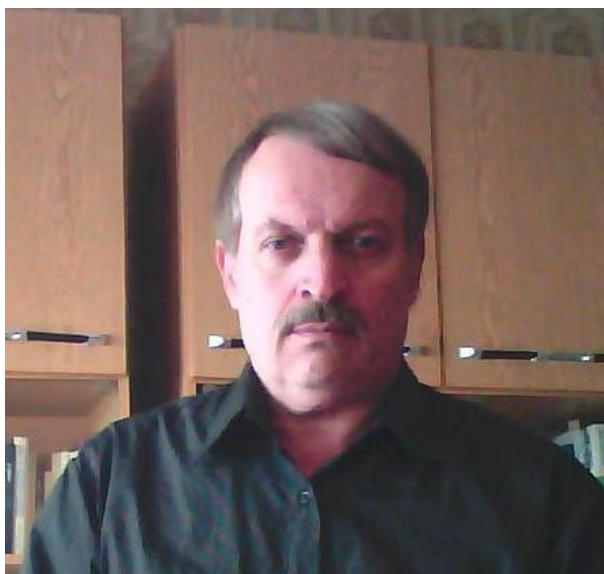

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАСТЕЖА НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

*Димитър Аркадиев**

България, без съмнение, е прекрасна страна с изключително добри природни дадености. Това звучи доста тривиално, но трябва да се припомним, защото много хора са го забравили и са изпаднали в дълбоко отчаяние. Дали България ще просъществува, или ще изчезне от картата на света, зависи от всички нас, които живеем тук. Крайно време е да престанем да чакаме някой отвън или отвътре да ни „оправи“, какъвто и смисъл да се влага в този израз. Затова да продължим с припомнянето.

Страната заема североизточната част на Балканския полуостров. През тази територия минават всички преки пътища, свързващи Европа и Близкия изток, а и по-нататък. Намира се на прехода от континенталния към средиземноморския климат. Релефът също е разнообразен - високи (вкл. най-високата на Балканите) и не толкова високи планини, равнини и низини. Има почви със свойства, осигуряващи високи добиви. Те дават възможност при реализация на техния потенциал и добро развитие на селското стопанство да се осигури изхранване на няколко пъти по-многобройно население от сегашното. Това е оценявано от различни завоеватели в по-далечното и по-близкото минало, а някои и сега гледат завистливо към нашата територия. Трябва да се припомним, че хубава земя не остава празна. Ако ние не я задържим, ще се намерят други да я заселят.

В България извираят почти всички най-големи и пълноводни реки на Балканския полуостров. Една част от тях изцяло преминават през нейната територия (Искър, Камчия, Янтра и много други), а останалите захранват с вода и съседни страни (Марица, Тунджа, Арда, Струма, Места, Нишава и други). Има и високопланински езера, а също и други сладководни водоеми. Страната е изключително богата на минерални извори с разнообразен състав на водата - повече от 400 (може би най-богатата в континентална Европа).

* Доктор, професор във ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“ - Велико Търново, преподавател по статистика и демография; e-mail: arkadiyev@abv.bg.

На изток се простира море (Черно море) със сравнително слаба соленост на водата и прекрасни плажове, с каквито не може да се похвали нито една от останалите черноморски държави.

На север границата е една от най-големите европейски реки - Дунав. Тя позволява свързване със страните по нейното течение както на запад, така и на изток.

Страната има относително запазени гори и диви животни.

Всички тези природни дадености осигуряват възможност за просперитет. Това е оценено още от първите човешки същества, настанили се на тези земи. Според някои проучвания 22% от мъжете в сегашното население са потомци на хора, живели още преди 7 хиляди години по тези места.¹ Това показва, че ние, съвременните българи, сме и потомци, и наследници на всички цивилизации, развили се по тези земи, вкл. и на една от най-древните в света. Същевременно, както беше отбелязано, те са представлявали интерес и за завоеватели, бежанци и други. Те и сега са в обсега на интересите на подобни категории.

България не е от най-малките държави в Европа. По територия тя е по-голяма от повечето балкански страни - Албания, Черна гора, Косово, Македония, Сърбия, Босна и Херцеговина, Хърватия, Словения. Ако се премине по-нататък, такива страни са Унгария, Австрия, Швейцария, Малта, Португалия, Белгия, Люксембург, Нидерландия, Ирландия, Дания, Литва, Латвия, Естония. Тук могат да се добавят и съвсем малките Лихтенщайн, Сан Марино, Монако и Андора.

По брой население подреждането е по-различно, но все пак и по този показател много европейски държави се нареждат след България.

България има славна история и културно развитие...

Повече от 20 години населението на България намалява, променя се неговото териториално разпределение, съотношението между градско и селско население, неговият състав по възраст, заетост и други структури. Намалението на броя на населението и изменението в различни негови структури е в резултат на неблагоприятни промени в естественото (съотношението между раждаемост и смъртност) и механичното движение (главно външна миграция - трайно напускане на страната). Това е начало на демографска криза, която при определени условия може да прерасне в демографска катастрофа, ако не се вземат необходимите мерки за промяна.

Всеки човек, милеещ за България, си задава тревожни въпроси: Докога ще продължи намаляването на населението и имало ли е подобни случаи в миналото? Възможно ли е то да бъде преустановено? Какви мерки трябва да бъдат взети от държавното управление? Ще се променят ли драстично етническите съотношения в страната? Дали българският етнос няма да загуби водещата си роля, след като се е запазил в условията на почти 6 века и половина отсъствие на българска държава? Как ще се отрази това на българската държавност? Няма ли да изчезне една от най-старите държави в Европа след повече от 13 века съществуване?

По-нататък ще направя опит да дам отговор на някои от поставените тревожни въпроси.

1. Растежът на населението в България досега и компоненти на неговото изменение

Още при самото си създаване българската държава започва постепенно да следва модел на социално-икономическо развитие, характерен и за повечето други европейски държави. В края на 14 век развитието се прекъсва и се налага друг модел от източен

¹ Узаничева, Юлияна. В жилите ни тече кръв на 7000 години. Интервю с проф. Иво Кременски. В. „Стандарт“. Година XII, бр. 5034/14 януари 2007.

(азиатски) тип, отличаващ се с дълбок консерватизъм, който забавя развитието на българските територии с няколко века.² През това време повечето от останалите европейски държави постигат забележителни успехи в своето развитие. От края на 19 век българската държава отново постепенно се възвръща към европейския модел на развитие. Започва да се налага обществен ред, който осигурява просперитет на българското общество. Такъв обществен ред е създаден в западноевропейските държави за няколко века, понякога налаган с драстични мерки. От средата на 40-те години на миналия век отново е променен коренно моделът на социално-икономическо развитие. Това е т.нар. социалистически модел, който съчетава елементи от европейския и азиатския модел с преобладаване на втория. От началото на 90-те години на миналия век отново започва преход към европейския модел.

Този процес се съпровожда с големи трудности при пренастройката на обществото, тъй като все още някои от поколенията, израсли и възпитавани в условията на социализма, са в активна трудова възраст и помнят какво е било. Отърсването от някои нагласи е изключително труден процес, защото всички в някаква степен бяха омаяни от демагогията на социализма. Това е лесно обяснимо. Не може да влезеш в стая, в която се пуши и е изпълнена с тютюнев дим, и да не вдишаш от този дим. Следователно е необходимо да мине достатъчно време, да си отидат тези поколения или по-голямата част от тях, за да се нормализира положението. Неслучайно Мойсей е водил евреите 40 години през пустинята, докато стигнат „обетованата земя”. Трябвало е да измрат всички, които помнят египетското робство, за да се започне на чисто.

От казаното следва, че ако приемем срока от 40 - 45 години за създаване на предишната нагласа, трябва да минат поне още толкова, за да се извърши новият преход. Досега са минали 25 години, така че има надежда в следващите 15 - 20 години положението да се нормализира.

Общо взето, растежът на населението в съвременните териториални граници на България следва посочените събития.³

След възстановяването на българската държава в резултат на Руско-турската война от 1878 г. броят на населението се увеличава до началото на 90-те години на 20 век. Населението (в границите от съответната година) нараства от 2 852 600 през 1880 г. до 8 487 317 през 1992 година.

Общият положителен прираст на броя на населението се формира от различни съотношения на неговите компоненти - естествен прираст (разлика между живородени и умрели лица) и механичен прираст (разлика между емигриралите и имигриралите лица, а също и от териториалните промени в периода до 1940 година).

Посочените съотношения могат да се проследят в табл. 1.

Общият прираст на населението е 4.5 млн. души. Естественият прираст е 5.8 млн., получен като разлика между родените (над 17.6 млн.) и умрелите (11.8 млн.) лица. Механичният прираст е отрицателен (-1.3 млн.), получен от сбора на населението от териториални промени (0.3 млн.) и миграционния прираст, който също е отрицателен (-1.6 млн.). По отделни по-малки периоди измененията са различни и са свързани с важни за страната исторически промени. Нагледно са представени на фиг. 1.

² Основната разлика между двата модела накратко е следната. При европейския модел водеща е отделната личност независимо от положението ѝ в обществото. Това дава възможност за развитие на нейните способности и постигане на успех. При азиатския модел водеща е принадлежността към определена група - каста, религия, племе, род, партия и т.н. Житието и постиженията на отделен човек се ограничават в тази рамка - той не може да слезе по-долу, но не може да отиде и по-горе (освен някои единични случаи). Това е основата на консерватизма на азиатския (източния) модел.

³ Аркадиев, Д. Растежът на населението в България - минало, настояще, перспективи. - Геополитика, бр. 5, 2010, с. 5 - 12.

През целия над 130-годишен период от 1880 г. досега България се очертава като страна със значителен отрицателен миграционен прираст - 1.6 млн. души. От тях през периода 1881 - 1946 г. са 298 хил. души, или 18.6%, през 1947 - 1992 г. - 904 хил., или 56.5%, и през 1993 - 2011 г. - 397 хил., или 24.9%. Без съмнение, този факт се отразява крайно негативно върху растежа на населението.

1. Общ абсолютен прираст на населението в България между преброяванията от 1880 до 2011 г. по компоненти на прираста

(Брой)

Период	Общ прираст	Естествен прираст	Родени	Умрели
1881 - 1887	(301775)	(386500)*	(766500)*	(380000)*
1888 - 1892	156338	218931	593323	374392
1893 - 1900	433570	416237	1121239	705002
1901 - 1905	291292	353025	790706	437681
1906 - 1910	301938	382806	880815	498009
1911 - 1920	509458	432982	1460122	1027140
1921 - 1926	631770	574108	1198084	623976
1927 - 1934	599198	655925	1434574	778649
1935 - 1946	951410	764227	1835230	1071003
1881 - 1946	4176749	4184741	10080593	5895852
1947 - 1956	584360	834610	1615065	780 455
1957 - 1965	614157	623440	1217204	593764
1966 - 1975	499905	575023	1371201	796178
1976 - 1985	220878	325082	1299410	974328
1986 - 1992	-461332	4135	756703	752568
1947 - 1992	1457968	2362290	6259583	3897293
1993 - 2000	-558416	-336524	583453	919977
2001 - 2010	-564331	-389087	726507	1115594
1993 - 2011	-1122747	-725611	1309960	2035571
1881 - 2011	4511970	5821420	17650136	11828716

1. Общ абсолютен прираст на населението в България между преброяванията от 1880 до 2011 г. по компоненти на прираста

(Продължение и край)

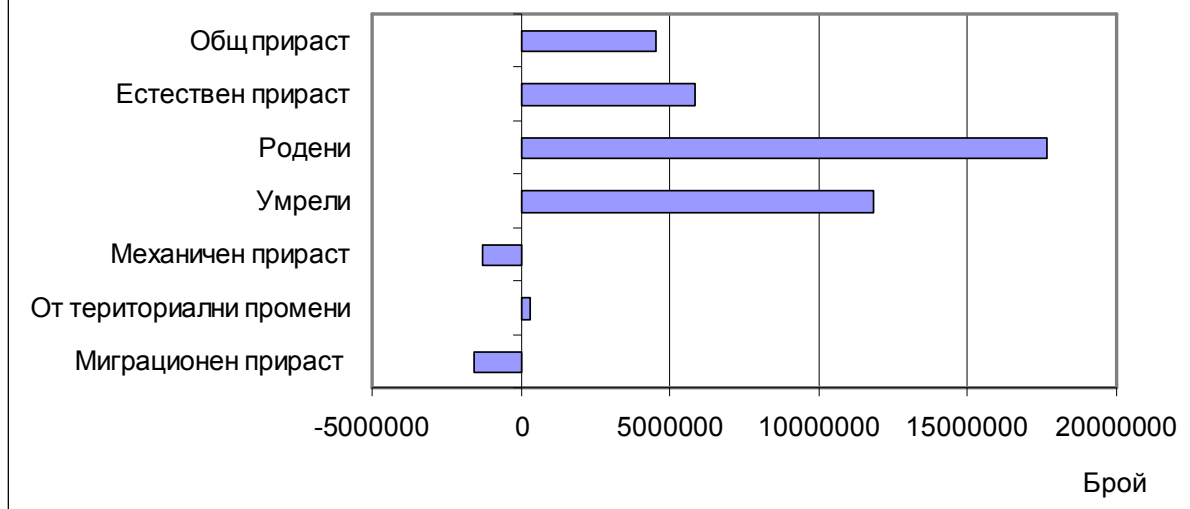
(Брой)

Период	Механичен прираст	От териториални промени	Миграционен прираст (и грешки)
1881 - 1887	-84725	-33348	-51377
1888 - 1892	-62593	-	-62593
1893 - 1900	17333	-	17333
1901 - 1905	-61733	-	-61733
1906 - 1910	-80868	-	-80868
1911 - 1920	76476	4810	71666
1921 - 1926	57662	-	57662
1927 - 1934	-56727	-	-56727
1935 - 1946	187183	318772	-131589
1881 - 1946	-7992	290234	-298226
1947 - 1956	-250250	-	-250250
1957 - 1965	-9283	-	-9283
1966 - 1975	-75118	-	-75118
1976 - 1985	-104204	-	-104204
1986 - 1992	-465467	-	-465467
1947 - 1992	-904322	-	-904322
1993 - 2000	-221892	-	-221892
2001 - 2011	-175244	-	-175244
1993 - 2011	-397136	-	-397136
1881 - 2011	-1309450	290234	-1599684

* Родените, умрелите и естественият прираст са оценени за цялата територия на страната въз основа на раждаемостта, смъртността и естествения прираст за територията на Княжество България.

Източник: Издания на органите на държавната статистика.

Фиг. 1. Компоненти на общия прираст на населението в България за периода 1881 - 2011 година.

След 1990 г. настъпват драстични промени във възпроизводството на населението. Раждаемостта спада до неподозирани равнища. Смъртността се повишава и става по-висока от раждаемостта. Прирастът от външните миграции също е отрицателен. В резултат абсолютният брой на населението започва да намалява и в обозримо бъдеще тази тенденция вероятно ще се запази.

Нито един процес не се проявява изведнъж. Той започва в миналото, натрупва енергия (положителна или отрицателна) и неговият апогей е понякога след десетки години.

Раждаемостта започва да спада още от началото на 50-те години на 20 век. Най-ниското равнище е през 1966 година. Броят на абортите дори е по-голям от броя на ражданията. Това принуждава управляващите да вземат мерки за спиране на тази негативна тенденция.

Причините, предизвикали това състояние и заложили подводните камъни на бъдещата демографска криза на България, накратко са следните.

Започва ускорена индустриализация и в повечето случаи насилствена колективизация на селското стопанство. България се превръща от страна на собственици (както САЩ) в страна без такива. Започват репресии срещу политическите противници. Всичко това има важни последици за икономическото и социалното развитие на България.

Посочените процеси предизвикват невиджана по-рано вътрешна миграция на населението. Само за 20 години повече от 3.2 млн. души сменят местожителството си. Нарушават се семейните връзки, а в някои случаи се променят половите пропорции, което затруднява сключването на бракове, а оттам влияе и върху раждаемостта.

Градовете, и особено по-големите, не са подготвени за толкова голям брой мигранти за толкова кратко време. Появява се недостиг на жилища, учебни заведения, болници, транспортни комуникации и средства, затруднено е извършването на обществени услуги. В резултат на строежа на различни големи обекти населението се концентрира в някои индустриални центрове. Ограничава се жителството и то се използва като инструмент за осигуряване на работна ръка за строежа на различни обекти, последващата им експлоатация и транспортирането към тях.

Вместо да се обновят пътищата, да се построят нови, да се развие транспортното обслужване, за да се използва наличният жилищен фонд във всички населени места,

държавата се нагърбва с непосилната задача да построи жилища за всички. Градовете се изпълват с блокове с маломерни (едно- и двустайни) жилища. Това също води до негативен резултат по отношение на раждаемостта.

Държавните органи вземат мерки, най-важните от които са включени в Указа за насърчаване на раждаемостта от 1968 година.⁴ Неговото влияние върху процеса е противоречиво, тъй като след няколко години на повишаване раждаемостта отново започва да спада. Вероятно за краткотрайното повишаване има значение и пълната забрана на абортите (освен по медицински причини).

Въпреки всички негативи все пак абсолютният брой на населението до началото на 90-те години на 20 век расте.

Ако се проследи средногодишното изменение на общия прираст и неговите компоненти за периода 1993 - 2011 г., се разкриват някои разлики в двата подпериода (1993 - 2000 и 2001 - 2011 година). Очертаващите се закономерности са следните. През втория подпериод в сравнение с първия средногодишният размер на всички компоненти е по-малък. Това е благоприятна тенденция предвид отрицателния знак на общия прираст и двата му основни компонента - естествен и механичен прираст. Последният практически е миграционен прираст (от външната миграция на населението). В тази светлина трябва да се отбележи, че намалението на броя на населението през втория подпериод се дължи в по-голяма степен на естествения прираст (68.9%). Тревожното тук е, че средногодишният брой на родените е по-малък. Същото се наблюдава при умрелите, но при тях намалението през втория подпериод в сравнение с първия е много по-малко. Това означава, че по-голямата част от намалението на естествения прираст се дължи на по-малкия брой на родените, което безспорно е неблагоприятна тенденция. Посочените съотношения могат да се проследят в табл. 2.

Ако се приемат очерталите се тенденции през последните 10 години, то осигуряването на нулев прираст на населението (запазване на един и същ брой в следващите десетилетия) изисква компенсиране на средногодишното намаление. За да се постигне това, между 2016 и 2030 г. ще са необходими 500 - 600 хил. души положителен общ прираст. Дали е възможно, е трудно да се отговори, но трябва да се направи опит. В най-лошия случай усилията в това отношение трябва да доведат поне до забавяне на намалението на общия брой на населението.

⁴ Указ за насърчаване на раждаемостта. Държавен вестник, бр. 2, 1968.

2. Средногодишен общ абсолютен прираст на населението в България между преброяванията от 1992 до 2011 г. по компоненти на прираста

(Брой)

Периоди	Общ прираст	Естествен прираст	Родени	Умрели	Механичен прираст
1993 - 2000	-69802	-42066	79931	114997	-27736
2001 - 2011	-56433	-38909	72650	111559	-17524
1993 - 2011	-62375	-40312	72775	113087	-22063

2. Условия за преодоляване на демографската криза и източници за осигуряване на растеж на населението

Започващата демографска криза от началото на 90-те години на 20 век, която при определени условия може да прерасне в демографска катастрофа, принуждава (макар и доста късно) държавните органи да разработят съответни демографски стратегии. Първата от тях е от 2006 г. и обхваща периода от 2006 до 2020 година.⁵ Втората по същество е актуализация на предходната и е разработена в края на 2012 година. Хоризонтът ѝ е от 2012 до 2030 година.⁶ Тя е предложена за обсъждане в БАН отново през ноември 2015 г. в доклади на два от институтите на Академията и съдържа и някои допълнителни предложения за справяне с демографската криза.⁷

Без да подценявам направеното и предложеното в посочените стратегии, по-нататък обосновавам някои мои виждания и предложения по проблема.⁸

Предварително е необходимо да се заяви, че за да се осъществи каквото и да е в тази област, са нужни поне две главни условия - висок икономически растеж и налагане на стриктен правен ред в държавата. Без тези две условия всяка стратегия или поне части от нея ще останат само добри намерения.

Какви могат да бъдат възможните източници и необходимата държавна политика, за да се спре намаляването на броя на населението и да се постигне положителен прираст в по-далечно бъдеще?

2.1. Имиграционна политика

Направленията в това отношение биха могли да бъдат:

- привличане на лица от българския етнос от съседни или по-далечни страни, особено където са по-малобройни и заплашени от асимилация (напр. Таджикистан, Туркменистан и други);
- създаване на условия за връщане на лица с български произход, емигрирали в други страни, и на техните потомци;
- при изчерпване на посочените ресурси да се привличат от други страни лица, близки по език и култура до българите;
- в краен случай да се привличат и приемат лица, изповядващи основната в страната (християнска) религия.

Какви са възможностите за осъществяване на тези предложения?

⁵ Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006 - 2020. Министерство на труда и социалната политика, UNFPA (Фонд на ООН за население), Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси към МС, БАН, НСИ. София, 2007.

⁶ Актуализирана национална стратегия за демографското развитие на населението в Република България. 2012 - 2030 г. Министерство на труда и социалната политика, София, 2012.

⁷ БАН представи доклад за демографското развитие на България и предлага мерки за справяне с кризата. София, 24 ноември 2015. <http://www.bas.bg/>.

⁸ Част от тях накратко са изложени в моята статия от 2010 година. Вж. Аркадиев, Д. Цит. съч.

2.1.1. Привличане на лица от българския етнос от съседни или по-далечни страни

Състояние. Тези групи се намират в съседните до България страни на Балканския полуостров и в държавите от пространството на бившия Съветски съюз. Някои от тях са окончателно асимилирани или заплашени от окончателна асимилация, или са в процес на такава. Това се дължи на фактическата политика, която се провежда от правителствата на тези страни, независимо от законодателното уреждане на въпроса.

Какво е положението на Балканския полуостров?

Сърбия. В Поморавието и Тимошко българите са практически окончателно и безвъзвратно асимилирани, разбира се, с изключение на отделни немногочислени групи. В Западните покрайнини и Войводина те продължават да бъдат подложени на асимилационен натиск въпреки официалните декларации, че такъв не съществува. Данните са показателни - броят на декларираните принадлежност към българския етнос непрекъснато намалява. В Сърбия има малка група на т.нар. горани (горанци), които изповядват ислям. До разпадането на бивша Югославия те са отбелязвани като „мюсюлмани”. В настоящето това название постепенно отпада и се прави опит за налагането на друго - „босненци (бошняци)”. Подобно е положението на гораните и в Косово.

Македония. Тук положението е най-сложно. За него е написано и изговорено много. Общо взето, всичко е подчинено на тезата „македонизъм”.

Албания. В страната има значителен брой българи, изповядващи както християнство, така и ислям. Има и известен брой горани. Тук пряк асимилационен натиск няма (ако изключим естествените процеси), но и албанското правителство не е много склонно да се занимава с въпроса, което се дължи на факта, че към това население претенции има съседна Македония. Неслучайно при последното преброяване на населението (2011 г.) по етническа принадлежност са регистрирани „македонци”, но не и „българи”. Макар и по-завоалирано, претенции към християнската част на населението има и Гърция.

Косово. В държавата живеят предимно горани. Поради съвпадане на религиозната принадлежност вероятно тук има силен асимилационен натиск.

Черна гора, Хърватия, Словения. Има малобройни групи, принадлежащи към българския етнос. В подобни случаи има естествени асимилационни процеси.

Румъния. Тази страна е пример как многобройното българско население в миналото постепенно се трансформира в румънско. Асимилационният процес е твърде напреднал и няма да бъде преувеличено, ако се каже, че до няколко десетилетия българите там ще бъдат само спомен.

Гърция. Гръцкото официално становище е, че в страната няма етнически малцинства, а само религиозни. В тази посока е и провежданата политика. За населението в Егейска Македония има претенции и Македония. Затова част от него е под влияние на „македонизма”. Същевременно в Беломорска Тракия има лица, принадлежащи към българския етнос, известни като „помаци”, изповядващи ислям. Провежданата гръцка политика е насочена към отделянето на тази група от останалата част на българския народ.

Какво е положението в пространството на бившия Съветски съюз?

Украйна. Тук се намира най-многобройната част от представителите на българския етнос в посоченото пространство. Българите основно са съсредоточени в четири области: Одеска, Николаевска (Николаевска), Запорожка и Кримска (вече фактически присъединена към Русия). В първите две области те са част от българския масив в историческата област Бесарабия, където попада и територията на Молдова. Във

вторите две области това всъщност са преселници от Бесарабия след Кримската война през 19 век.

Още от началото на 19 век българите са подложени на асимилационен натиск. В отделните области положението е с някои особености. Освен естествения асимилационен процес, дължащ се на преселване в градовете сред друго население, смесени бракове и други причини, съществуват различни действия на официалните власти в това направление.

В Запорожка област (която е съседна с районите в Източна Украйна, където продължават да се водят военни действия) асимилационният процес е доста напреднал. Само една трета от българите са с майчин език български. Но и този български е силно русифициран, особено в лексиката. Така че тук се говори на някакъв смесен българо-руски език и изреченията се построяват с руски и сродни думи, но с окончания, членуване, предлози и други особености на българския език.

Най-трагично е положението в Крим. През 1944 г. почти всички българи тук (наред с кримските татари и други етноси) са изселени в Сибир и Средна Азия с обвинението, че са сътрудничили на немския окупатор. Въпреки предоставеното им право да се завърнат отново в родните си места, малцина са го направили и още има много заключени къщи в градове и села, където никой не живее.

В Украйна (предимно в Одеска област) живеят и други чада на българската земя - гагаузите.

Молдова. Тази държава е обитавана от голям брой българи - най-много и най-концентрирано в Тараклийския район. Те са част от компактният масив на българското население в Бесарабия, разделен нарочно от държавната граница между Молдова и Украйна. Тук компактно живеят и по-голямата част от гагаузите, които имат автономен район. Те говорят на тюркски език, но са православни християни. Българската държава, за съжаление, не им обръща почти никакво внимание. Затова пък те са обект на засилен интерес от страна на Турция.

Узбекистан, Туркменистан, Таджикистан. Най-голяма е българската група в Узбекистан, по-малка - в Туркменистан, и най-малка - в Таджикистан, където българите са почти изчезнали. Характерно и за трите държави е, че след промените през 90-те години на миналия век те фактически се управляват от тоталитарни режими и че ислямът е господстваща религия. Тук асимилационният натиск върху българите е най-силен и те са най-заstraшени.

Казахстан. В държавата има значителна група българско население. То е преселвано още от 30-те години на 20 век с обвинението, че е кулашко. По-късно тук са изпратени и българи от Крим. Подобен произход имат и по-голямата част от преселниците в посочените по-горе три държави.

Руска федерация. Тук също има значителен брой българско население. То е формирано главно от преселници (вкл. насилствено) от други части на бившия Съветски съюз.

Отделни малобройни групи българско население има и в други държави от пространството на бившия Съветски съюз.

Възможности и условия за имигриране в България. По принцип е необходимо предложението да бъдат огласявани към всички наши сънародници, но най-вече към онези от тях, които са сравнително малобройни в съответната страна, подложени са на различни притеснения и в крайна сметка се очаква да бъдат асимилирани (вкл. по насилствен път). За целта могат да се използват съществуващите канали и средства за комуникации (вкл. и дипломатически).

За да могат да се осъществят успешно действията по преселването, е нужно да се създадат съответните условия:

- **Финансиране на цялостния процес.** За целта могат да се използват и средства от фондовете на Европейския съюз. Една такава форма е подпомагането на бежанците. Друга възможност е създаване на специален фонд от вътрешни ресурси, която при настоящите условия е по-трудно да се осъществи.

- **Набелязване на райони в страната, където пристигналите да бъдат настанявани.** Вероятно това трябва да бъдат райони, заплашени от обезлюдяване. Същевременно е нужно да им се осигурят жилища, предоставени безвъзмездно или изплащани за по-дълъг период от време. Трябва предварително да бъдат юридически уредени отношенията със собствениците на жилищните имоти. Желателно (а за някои услуги и задължително) е населените места да имат съответната инфраструктура - електроснабдяване, водоснабдяване и канализация, училище, здравно заведение, пощенски услуги, банков клон, транспорт до други населени места и т.н.

- **Осигуряване на заетост.** Вероятно това ще бъде проблем. Един от начините за разрешаването му е чрез предоставяне на земеделска земя за обработване и отглеждане на селскостопански животни и земеделски култури. Както при жилищата, така и юридическите и финансовите въпроси е необходимо да бъдат уредени предварително. Посочената възможност не изключва и други видове заетост в зависимост от квалификацията и образованието на съответните лица.

- **Осигуряване на достъп до образование и други услуги.**

- **Олекотена процедура за предоставяне на българско гражданство.** Съществуващата процедура все още е доста тромава и продължителна. Освен всичко друго е съпроводена от корупционни практики. Едно от изискванията, което забавя и без това продължителната процедура, е доказване с документ на българския произход. Това е едно безумие, което е основна пречка за получаване на гражданство. Нашите сънародници в повечето случаи не могат да предоставят официален документ от властите на съответната държава. Подобно изискване е остаряло поне със 100 и повече години, откакто в Европа се създават и утвърждават националните държави. Понякога декларирането на българския произход в съответната държава е дори опасно и с непредвидими последици. Декларацията за български произход трябва да е достатъчна, защото модерното виждане по въпроса е самоопределението. (Дали ромите (циганите) в България доказват с документ, че са от ромски (цигански) произход, за да получат съответни облаги заради този произход?) Разбира се, необходимо е да се проверява дали съответното лице не принадлежи към мафиотски, терористични и други структури, дали подлежи на съдебно дирене за криминални деяния и т.н.

- **Доводи против.** Част от нашите сънародници са на мнение, че те са се устроили вече в съответната страна, притежават имоти, които не биха искали да изоставят, освен ако някои извънредни обстоятелства не налагат това. Техните права, вкл. предоставени от местното законодателство, трябва да бъдат отстоявани и защитавани с всички възможни средства и начини от българската държава. Трябва да се има предвид и икономическото развитие на съответната държава в сравнение с България - по-високите доходи, социалната сигурност и други придобивки намаляват желанието за изселване.

Реалистично в това отношение е привличането на лица от младото поколение, които още не са се устроили, чрез повишаване на образованието, предоставяне на подходяща работа, възможност за смесени бракове с „местните“ и други подобни.

Същевременно е необходим внимателен и балансиран подход по отношение на съседните страни, за да не се намали прекалено българското „присъствие“ там, ако то не е заплашено прекалено.

2.1.2. Връщане на лица от български произход, емигрирали в други страни, и на техните потомци

Състояние. В по-голямата част от държавите и териториите по света живеят лица от български произход и техни потомци. Те са там в резултат на емиграция от България в продължение на няколко столетия. Сега най-големи са групите от такива лица в САЩ, Канада, Австралия, Германия, Великобритания, Испания, Гърция и много други. Част от тях са потомци на емигранти от други страни, в които има части от българската етническа територия на Балканския полуостров.

Международната практика показва, че емигрантите обикновено се претопяват в основното население на страната приемник. Този процес може да бъде както по-кратък, така и по-продължителен. Това зависи от близостта на езика, културните особености, компактността на заселване, наличието или отсъствието на дискриминация, контактите с държавата майка (вкл. икономически и социални), наличието на образование на съответния език, културни организации, издания и предавания на съответния език, други политики в приемащата държава (позволяване на двойно гражданство) и много други.

Обикновено езикът се запазва в първото поколение, родено в приемащата страна, но в следващите поколения или не се предава, или се предава в незначителна степен.

Възможности и условия за имигриране в България. Повечето от държавите (но не всички), в които отсядат емигрантите, имат по-добро икономическо и социално развитие от България.

Това трябва да се има предвид при привличането на посочения контингент в България.

Емигрантите и техните потомци, които са в активна възраст, могат да се върнат в България само ако се осигури подходяща заетост, предоставяща им доходи и социални условия, които са или същите, или почти същите, или по-добри отколкото в страната, от която идват.

Другата възможност е посочената категория лица да се завърнат в България, когато вече са приключили активната си трудова дейност, получават пенсии и други доходи, които им осигуряват добро жизнено равнище.

Основният проблем тук е, че се позволява да има емиграция към други страни, и то на най-перспективната част от българската нация. Това са предимно млади хора, в повечето случаи с високо образование, които остават в другите страни, сключват брак помежду си или с представители на населението от приемащата страна и техните деца практически остават там и допринасят за икономическия и социалния напредък на тези държави.

2.1.3. Привличане от други страни на лица, близки по език и култура до българите

Тази възможност не трябва да се подценява. У нас има значителен брой лица от Русия, Украйна, Полша и други страни, които по език и култура са близки до българите. Една част от тях още са граждани на съответната страна, а друга вече са с българско гражданство. Пътищата, по които са попаднали в България, са брак с български граждани, закупуване на собственост (жилище и др.) с цел постоянен или продължителен престой, получаване на образование, работа и други. Някои от тях са дошли със семействата си с намерение за постоянно пребиваване в страната. Те се интегрират най-бързо и лесно, а техните потомци практически няма да се отличават от останалото население.

2.1.4. Привличане на лица, изповядващи основната в страната (християнска) религия

Такива са имигрантите от повечето европейски страни, от американския континент, Австралия, Нова Зеландия и други места, придържащи се в поведението си към европейския цивилизационен модел. Могат да се привличат и християни от други държави като Армения, Грузия, Ливан, Сирия, палестинските територии, Египет, Етиопия и др., където има големи християнски общности. В източната част на азиатския континент също има такива държави и общности - Филипините, част от китайците в Малайзия и други. В повечето случаи те ще се интегрират по-лесно към основното българско население, както показва българската и световната практика. Някои от тези държави по икономическо и социално развитие са (колкото и невероятно да звучи) доста по-назад от България и условията в нашата страна устройват подобни имигранти или поне част от тях.

2.1.5. Привличане на имигранти, изповядващи други религии

Предвид събитията в Близкия изток, които предизвикват огромна бежанска вълна към Европа, се прокрадва идеята демографските проблеми (каквито имат повечето европейски страни) да се решават чрез оставането на по-голямата част от бежанците на територията на континента. Подобна идея е лансирана и в споменатите доклади на БАН от 2015 година.

Тази идея е отглас от неолибералната теория на мултикултурализма, шестваща и на европейския континент през последните десетилетия и даваща насоки в политиката на някои водещи европейски държави и Европейския съюз като цяло. Досегашната практика все повече доказва пълната несъстоятелност на мултикултурализма.⁹

Характерно за мигрантите от Близкия изток, а и от по-далечни райони, е, че изповядват ислям и се придържат към източен (азиатски) цивилизационен модел, значително различаващ се от европейския.

Разликите между исляма и християнството са обяснени още преди повече от хиляда години в пространното житие на св. Константин-Кирил.¹⁰

Тези мигранти се интегрират много трудно или почти никак. Основното при тях е, че се придържат към различни навици и обичаи, които не са характерни за европейското общество - принижено положение на жените, ограничаване на свободата на избор, носене на религиозни символи, саморазправа, подклаждане на религиозния фанатизъм, нетолерантност и много други. Опасността тук е, че те смятат това поведение за правилно и искат да го налагат и на другите. Има и нещо по-страшно. Определена част от тях желаят да разрушат съществуващия ред, при който са създадени социално-икономическите постижения в страната, където пребивават, независимо от това, че се ползват от благата на тези постижения и затова са дошли. Парадоксът е какво ще стане и защо искат да наложат своя ред, след като са избягали от лошите условия в собствените си страни - нали ще стане същото? Каква е идеята? Ако желаят същия ред, защо са напуснали собствените си страни?

Практиката във Франция - държавата с най-стария имигрантски поток в Европа, недвусмислено потвърждава казаното. В по-големите градове на страната има над 750 гета, където са обособени имигрантите и техните потомци. Това са своеобразни

⁹ По-обширно изложение на моето виждане може да се проследи в: Аркадиев, Д. Мултикултурализъм, национална държава и преброяване на населението. Сб. Безпътица и зреещи конфликти. Русе, ИК „Ахат“, 2012, с. 72 - 90, и сб. Демографската катастрофа. Монополи, корупция и регионализъм. Русе, ИК „Ахат“, 2014, с. 188 - 206.

¹⁰ Охридски, Климент. Пространно житие на Константин-Кирил. Житие и деяния на блажения наш учител Константин Философ, първия наставник на славянското племе. Словото. Българска виртуална библиотека, 1999 - 2016. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=415&WorkID=14855&Level=1>.

минидържащи, огледално отражение на страните и районите, откъдето са дошли. В тях действат други правила, общодържавната власт е номинална и обикновените французи не са желани там.

Даването на примери и представянето на аргументи, че мюсюлмани и християни в Европа съжителстват мирно от векове, също не са съвсем коректни. Тези мюсюлмани се намират основно на Балканския полуостров и са „наследство” от Османската империя. По време на самото завоюване на полуострова повечето от техните прадеди (90%) са бивши християни, приели доброволно или насилствено исляма. Това обяснява сравнително мирното съжителство - техният манталитет все пак е европейски, макар и деформиран през догмите на исляма.

Другият голям европейски полуостров, завоюван от мюсюлманите още през 8 век - Иберийският, има по-различна съдба. Той постепенно е отвоюван от християните (т.нар. Reconquista) и в крайна сметка в началото на 17 век всички останали местни мюсюлмани са изгонени окончателно.

Пример за трудна промяна на манталитета и трудна интеграция са ромите (циганите) в България и съседните страни, макар че те са по тези земи поне от 6 века. В Западна Европа проблемът с тях е бил решен преди 2 - 3 века с много драстични средства.

Посоченото дотук показва, че интеграцията на съвременните мигранти е труден, дори невъзможен процес. Последниците от големия брой на тази категория мигранти в дадена страна и Европа като цяло могат да бъдат доста драматични.

Трудно е да се определи какъв може да бъде броят на имигрантите от всички посочени категории, които да компенсират отрицателния миграционен прираст на населението в България или поне да го намалят. За целта явно ще бъдат необходими допълнителни проучвания за нагласите за имигриране в България и възможностите на страната да поеме определен брой имигранти.

2.2. Политика за снижаване на смъртността

Направленията в това отношение биха могли да бъдат:

- свеждане до възможно най-ниския предел на смъртните случаи от външни причини - пътнотранспортни произшествия, трудови злополуки, убийства и т.н.;
- ограничаване на употребата на наркотици и нейните последици, тютюнопушенето, прекомерната употреба на алкохол;
- профилактика за ранно откриване на различни заболявания, причиняващи преждевременна смърт, намаляване на детската смъртност и други.

Непременно трябва да се отбележи, че в снижаването на смъртността съществува резерв. Същевременно това снижаване може в някои от посочените случаи да се постигне и принудително. За целта съществуващата нормативна база от закони, правилници и наредби трябва да се прилага с пълна строгост.

Посоченото се отнася в най-голяма степен за смъртността от външни причини. Всяка година може да се спаси животът на няколко хиляди души.

Борбата срещу разпространението на наркоманиите (особено сред младите поколения) трябва да се води много по-настоятелно. В момента повишената агресивност, безотговорното шофиране с висока скорост, нарушаването на различни забрани и предупреждения за действия с опасни последици от младите хора (и не само от тях) са видими. Тези нарушения на обществения ред е възможно да ескалират, ако не се вземат много строги мерки от държавните органи. Освен да прекъсне каналите за внасяне, производство и разпространение на наркотици държавата следва по-активно да се намесва в своевременното лекуване на последиците чрез създаване и поддържане на подходящи лечебни заведения. Засега такива почти не са налице.

Освен нормативните забрани за ограничаване на тютюнопушенето, продажбата на цигари и алкохол на непълнолетни и стриктното им изпълнение голяма роля могат да изиграят средствата за масово осведомяване, които да пропагандират здравословния начин на живот и да го налагат като мода в поведението на младите хора.

За значението на профилактиката и развитието на здравеопазването е писано и изговорено много. Но въпреки всичко не е възможно засега да се очаква твърде голямо снижаване на смъртността. Основната причина за това е възрастовият състав - преобладаване на лица в по-високите възрастови групи, където смъртността също очаквано е по-висока дори при много добри условия за нейното снижаване.

2.3. Политика на поощряване на раждаемостта

Направленията в това отношение биха могли да бъдат:

- създаване на всички условия за нормално отглеждане на децата предимно в семейна среда;

- предотвратяване на ражданията в прекалено млада възраст;

- инкриминиране на изоставянето на деца от техните майки;

- профилактика и лекуване на безплодието и много други;

Трябва да се отбележи, че вече съществува нормативна база за действия в част от тези направления, но тя трябва да се прилага по-настойтелно.

Същевременно при насърчаването на раждаемостта е по-трудно да се постигнат бързи резултати, тъй като някои мероприятия се основават само на доброволни действия на лицата, към които са насочени.

Парадоксалното е, че някои причини, довели до снижаване на раждаемостта в средата на 60-те години на 20 век, все още съществуват. Една от тях е недостигът на места в детските заведения в някои от по-големите градове (най-вече в София). Тук причината е приватизацията на част от тези заведения в началото на прехода през 90-те години, когато и раждаемостта спадна драстично. Други причини са миграцията към по-големите градове, недостигът на жилища и учебни заведения, затрудненията в комуналното обслужване и други. Така че историята се повтаря, но на друго равнище и някои от причините не са непреодолими, но изискват по-дълго време за отстраняването им.

Обезпокоително е, че броят на жените от родилния (фертилния) контингент (15 - 49 години) непрекъснато намалява. При равни други условия това води до по-малък абсолютен брой на родените деца дори при по-висока плодовитост (по-голям брой родени деца на една жена).

В момента в родилния контингент навлизат жените, родени през 90-те години на миналия век, когато броят на родените деца беше по-малък в резултат на лошите икономически условия в първото десетилетие на прехода. По-нататък този контингент би следвало да се увеличи и това да доведе до положителен резултат, но миграцията може да го намали в различна степен.

Напоследък се наблюдава увеличаване на ражданията на майки на доста ниска възраст - 12 - 14 години. Те са практически само от ромския (циганския) етнос. Това има недобри последици в няколко направления, макар да се увеличава броят на родените. Първо, тези майки не могат да завършат дори основно образование, а впоследствие по-високо, защото след 1 - 2 години отново раждат и до пълнолетната си възраст имат по 3 - 4 деца. По този начин остават без сериозна професия. В бъдеще много от тях се занимават с продажба на деца, проституция и други нерегламентирани дейности. Второ, родените деца не могат да получат добро възпитание, тъй като майките им нямат такова и са на доста крехка възраст. Някои биват изоставяни още като бебета или по-късно. Достигналите пълнолетие повтарят съдбата на много други преди тях. Практически те остават без образование и попълват контингента на

социално слабите лица. С това не допринасят нищо за икономическия просперитет на държавата. Трето, социалната система се натоварва с допълнителни разходи и ангажименти. Четвърто, организъмът на тези момичета се изхабява от многото раждания, което предполага заболявания и по-ранна смърт. Последното се доказва и от резултатите при последователните преброявания на населението за броя на живородените деца по отделни етноси. Жени над родилна възраст (50 и повече години) често се оказват с по-малък брой живородени деца отколкото при предходната регистрация.¹¹ В тази посока са взети известни мерки - например детските надбавки да се предоставят в натурално изражение, а не като парична сума. Предстои да се провери тяхната ефективност. Необходимо е да се направят и законодателни промени. Съпрузите на тези момичета трябва да бъдат осъждани за педофилия, независимо дали са знаели за възрастта на съпругите си, или не.

Във връзка с изложеното дотук, общо взето, обществените нагласи са повишаването на раждаемостта да се обвърже с повишаване на доходите, тъй като ниските доходи не позволяват на някои семейства да имат повече деца.

Напоследък се развива идеята бедността да се преодолява с т.нар. „базов доход“. Накратко, това означава всеки гражданин на страната да получава определена сума само защото се е родил и без да работи. Ако иска да получава по-висок доход от базовия, трябва да работи.

Идеята изглежда изключително примамлива и хуманна - никой не е гладен, няма бедни и всички са щастливи. Но дали наистина е така?

По своя популизъм идеята надминава дори тази за комунистическото общество. Както е известно, неговото развитие има две фази: социализъм и комунизъм. Принципът през първата фаза е: „От всекиго според способностите, на всекиму според труда“. През втората фаза принципът е: „От всекиго според способностите, на всекиму според потребностите“. Дори тук изискването е всеки член на обществото да се труди.

Най-важната разлика между животинския свят и човешкото общество е способността и стимулът към труд. Фактически базовият доход създава условия за премахването на споменатата разлика. Не е известно всъщност колко хора ще престанат да се трудят, ако базовият доход им позволява да задоволяват своите потребности. Почти сигурно е, че раждаемостта при тези хора ще се увеличи, че те ще възпроизвеждат лица със същата нагласа. Вероятността общественото пространство да се изпълни с млади, необразовани, пълни с енергия скучаещи безделници е твърде голяма и заплашва устоите на обществото. Ще отпадне интересът към заемане на длъжности, неизискващи високо образование - хигиенисти, санитарии, миячи на съдове и други, тъй като разликата между базовия доход и заплатата няма да е много голяма. Това се наблюдава дори и сега при системата на социалните помощи. Вероятно криминогенната обстановка ще се усложни, ще отпадне стимулът за образование и т.н.

Тук има по-важен проблем. Как ще се осигури и поддържа висок икономически растеж на страната, който, от своя страна, да осигурява средства за поддържане на базовия доход? При сегашното състояние, в условията на намаляващо и застаряващо население и намаляващ брой на работещите, вече се чувства недостиг от квалифицирани специалисти, а по-късно ще има и недостиг на работещи. Съществува опасност от разпадане не само на социалната, но и на икономическата система.

Контрааргументът е, че първоначално ще има ограничено експериментално въвеждане, след което ще се вземат съответните решения.

¹¹ Аркадиев, Д. Изменения в плодовитостта на жените в България по етнически групи между две преброявания (2001 - 2011 г.) - В сб. „50 години Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“ 1963 - 2013, секция „Стопански факултет“. Велико Търново, Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий“, 2014, с. 265 - 272.

На практика експеримент вече отдавна се провежда, но в африканските страни, макар и в по-различна форма - натурална във вид на хранителни продукти. Мотивът е борба срещу глада, съществуващ в някои от тези страни. Средствата се осигуряват от държавните бюджети на по-развитите държави и доброволни дарения от физически лица. С тези средства се закупуват хранителни продукти и се предоставят на местните жители. Какъв е резултатът? Местните хора престават да обработват земята, да се трудят и чакат камиона с хранителните продукти, който идва редовно един път месечно. Тъй като нямат други занимания (обикновено в селата няма електрификация, телевизия и други блага на съвременната цивилизация), те само лежат и се размножават. С това проблемът се задълбочава и се разрушават крехките основи на местната икономика. Така че максимата, че ако проблемът не се решава с пари, ще се реши с много пари, не работи.

Видя се, че идеите на мултикултурализма претърпяха крах, макар че поддръжниците му все още не се предават. Вероятно и идеята за базовия доход ще има същата съдба, но последиците могат да бъдат по-страшни.

2.4. Други политики в социалната област

Във връзка с изложеното дотук и прииждащата вълна от мигранти България има да решава много по-стари и по-нови проблеми.

Един от проблемите, който се поставя за разрешаване пред българското общество (колкото и тривиално да изглежда), е проблемът с част от ромското (циганското) население. Названието „цигани” или „роми” е всъщност събирателно за някои групи население с вероятен произход от пространството на бившата Британска Индия. Тези групи се различават по много признаци: говорим език, религия, обичаи, външен (физически) вид в зависимост от пребиваването им в различни страни по пътя им към Европа, който продължава няколко века.

Както в повечето случаи, даден проблем или процес започва да се генерира и развива много по-рано, докато набере достатъчно сила и се прояви в общественото пространство.

Проблемът с някои групи от ромското (циганското) население възниква след решението да се прекрати чергаруването им и те да преминат към уседналост. Това става в края на 50-те и началото на 60-те години на миналия век. Тогава се създават циганските гета в повечето градове и села на страната. Те са основният генератор на сега съществуващите проблеми - незаконни жилища, неплащане на различни консумативи (електрическа енергия, питейна вода и др.), престъпност, ниска образователна и санитарна култура на населението, развитие на клановите структури и т.н.

По това време етническите проблеми в страната вече са набрали достатъчно сила и управляващите търсят начини за тяхното преодоляване. За съжаление, в това отношение се допуска груба грешка. Тогава се смята, че бъдещият основен проблем ще бъде с турското (и мюсюлманското) население, тъй като то има държава майка - Турция, която се намесва и ще се намесва във вътрешните работи на България. Затова се случват емиграциите на това население, „възродителният процес”, „голямата екскурзия” и т.н.

Тогавашните управляващи наивно смятат, че съществуващите проблеми с ромското (циганското) население ще бъдат разрешени много по-лесно, защото то няма държава майка, която да се намесва и да предизвиква международни реакции като Турция.

Сегашното положение се дължи до голяма степен на недоглеждането още преди няколко десетилетия на проблема, който сега е набрал такава скорост, че е трудно, но не невъзможно да бъде овладян. Ако нищо не се направи, в обозримо време е възможно

да избухне драстичен конфликт между част от ромското (циганското) население и останалото население на страната. Сблъсъкът в някои населени места е симптоматичен. Все по-често ще се проявяват локални конфликти, докато това не стане в национален мащаб. Конфликтът не е само битов, но и етнически, и социален. Подценяването и омаловажаването му ще има непредвидими последици.

Основните фактори, които поддържат сегашното положение, са външни и вътрешни.

Към външните фактори спада натискът още отпреди 20 и повече години България да приеме шизофреничната идеология (по думите на наш известен политолог и коментатор) на мултикултурализма. В българския вариант това се отнасяше за правата на ромите (циганите). Така и до ден днешен ние не разбрахме какви са всъщност тези права. Това се правеше, за да може България да стане член на Европейския съюз. Ние получавахме напътствия от страни, които всъщност нямат моралното право да дават такива съвети. Характерното за тях е, че те са избили или прогонили своите цигани още през Средновековието, че сега нямат местни цигани, че са бивши колониални държави, които са извършвали ограбване на местното население и ресурсите на съответната колония. Нито една държава от Източна Европа не е била колониална сила. Не е била такава и България. Ние не сме грабили други народи и не трябва да ни се внушава вина, която вероятно изпитват народите на бившите колониални империи. Характерно е, че нито една страна от Южна Европа, където и сега има местни роми (цигани), не ни е критикувала по този въпрос. Това не е правено дори от Франция.

Към вътрешните фактори спада преди всичко отсъствието на политическа воля да се промени статуквото. Основната причина за това е, че практически всички политически партии разчитат и купуват ромски (цигански) гласове по време на изборите (особено на местните).

Голяма вина за сегашното състояние имат и т.нар. правозащитни организации. Те не защитават правата на всички български граждани, а само на тази част, която обсъждаме тук. Никой не си е направил труда да провери откъде се появиха тези организации и най-важното - какъв е начинът на тяхното финансиране.

По такъв начин негласно се запазва съществуващото положение и част от ромите (циганите) извършват безобразия, които не биха могли да съществуват в нормална държава.

Похарчени са десетки милиони евро за интеграция на ромите (циганите), но резултати няма. Интеграцията е невъзможна, защото е неизгодна. Дори не е направено нищо ромите да се съобразяват със законите и правилата в България. Единствената полза е за техните главатари, някои от които забогатяха неправомерно.

Проблемът е цивилизационен. Ромите (циганите) се придържат към източен (неевропейски) цивилизационен модел, който се отличава с голяма консервативност, традиции и обичаи отпреди хиляди години. В този смисъл проблемът е и етнически, и социален, и всякакъв.

Какви конкретни мерки биха могли да се вземат, за да се промени статуквото?

- Разрушаване на гетата. Повечето (а някъде и всички) от построените там къщи са незаконни. Те трябва да бъдат разрушени или да се търси друго подходящо решение. Още при започването на незаконен строеж той трябва да бъде спиран веднага от съответните власти.

- Разделяне на живеещите в тези гета на отделни домакинства и даване на жилища сред основното (неромско) население на държавата срещу заплащане или под наем. Ресурсът от свободни жилища е доста голям и го има практически във всички населени места на страната. По този начин в училищата ромските деца ще бъдат по-

малка част, ще спазват правилата, а по-будните от тях ще получат необходимите знания и образование, което да им помогне да заемат достойно място в обществото. Разкъсването на клановите връзки ще намали влиянието на главатарите върху това население, организирането и контролирането му по време на избори, възпроизвеждането на неприемливи навици и т.н. По този начин би могла да се осъществи естествена интеграция.

- Обуздаване на битовата престъпност, при която основните извършители са лица от ромското (циганското) население. Една от формите за изтърпяване на наказанията да бъде и общественополезен труд - когато не могат да се плащат глоби, сметки за ток, вода и т.н. поради липса на парични средства, това да става чрез отработване.

- Осигуряване на по-добро образование и икономическа заетост.

- Държавните органи на най-високо равнище да престанат да се съобразяват безропотно с всякакви искания, критики и внушения от външни международни и други органи и организации. В повечето случаи получаваните препоръки са израз на дълбоко непознаване на същността на проблема, предложения по принцип, резултат от линейно мислене. При необходимост съответните български органи да дават аргументиран и твърд отпор, съобразен с българските интереси.

Ефект ще има, когато се спазва стриктно индивидуалният подход към лицата, които са обект на различни мероприятия, а не като цяло към общността, към която принадлежат. Необходимо е да се дава шанс само на тези, които искрено желаят и се стараят да променят поведението си към по-добро. В противен случай ще се постигне точно обратният резултат, като ще се пропиilee (и ще продължи да се пропилява) огромен финансов ресурс без никаква реална полза.

3. Прогнози за броя на населението - общо и по етнически групи

Разработването на прогнози за цялостното социално-икономическо развитие на България е непосилна задача дори за отделна институция, а още повече за един човек. Затова ще ограничим нашата задача само за прогноза на населението и в частност на етническите съотношения.

Прогнозите се правят не за да се осъществяват или да не се осъществяват в действителност, а за да се вземат по възможност мерки за промяна на неблагоприятните тенденции или да се стимулират благоприятните.

В България след 50-те години на 20 век са правени няколко дългосрочни и далекосрочни прогнози (но за не повече от 30 години).^{12,13} Основната черта при тях е преувеличаване на броя на населението.

По-подробно ще разгледам прогнозата на Научноизследователския институт по статистика при Централното статистическо управление (ЦСУ), разработена в началото на 70-те години на 20 век. Тя е една от малкото, а може би и единствената, която съдържа и структурата на населението по етнически признак. По принцип подобни прогнози бяха за служебно ползване (а понякога и секретни).

Прогнозата за броя на населението е разработена по години от 1970 до 2000 г. общо, по единични и петгодишни възрастови групи и само по два етноса - българи и турци. В състава на българите са включени ромите (циганите) и останалите по-малобройни етноси.

¹² Населението на НР България за периода 1969 - 1990 г. С., ДУИ (Държавно управление за информация при Министерския съвет), 1969.

¹³ Научноизследователски институт по статистика. Прогноза за населението на НРБ през периода 1970 - 2000 г. С., ЦСУ, 1972 (личен архив на Д. Аркадиев).

Това е в съответствие с тогавашната политика по тези въпроси, провеждана в края на 60-те и началото на 70-те години на 20 век. Според тогавашните виждания основната опасност идва от турския етнос, тъй като той има държава майка, която може да се намеси във вътрешните работи на България, да предизвика международни скандали и т.н. Вероятно тези нагласи се проявяват по-късно в т.нар. „възродителен процес“.

Опасността от нарастване на броя на ромския (циганския) етнос решително се подценява. Това се дължи на факта, че ромите (циганите) нямат своя държава майка, която да се намесва и да защитава техните права. Както споменах, известно е, че те произхождат от пространството на бившата Британска Индия, където сега има три държави - Индия, Пакистан и Бангладеш. Но тези държави не проявяват никакъв интерес към тях.¹⁴ Те имат проблеми с бурния растеж на своето население, дължащ се на запазването на традиции отпреди няколко хиляди години. Тези традиции, макар и в по-слаба степен, съществуват и при ромите (циганите) в България (а и в други страни).

Единственото, което притеснява по това време управляващите, е „турчезенето“ на част от ромите (циганите). Условието за него са създадени от самите управляващи в началото на 50-те години на миналия век.

Част от прогнозните данни само за някои години и действителните данни, получени чрез изчисления по текущата демографска статистика или установени при преброяванията на населението (за етническия състав) през 1975, 1985, 1992 и 2001 г., са поместени в табл. 3.

3. Прогнозни и действителни данни за броя на населението в България и етническия му състав за някои години през периода 1970 - 2000/2001 година

(Хиляди)

Години	Българи (и други)		Турци		Общо	
	прогноза	действително	прогноза	действително	прогноза	действително
1970	...	7644	...	846	...	8490
1975	7885	7997	856	731	8741	8728
1980	8089	...	870	...	8959	8877
1985	8244	...	884	...	9128	8949
1990	8372	...	895	...	9267	8669
1992	8427	7687	896	800	9323	8487
1995	8516	...	896	...	9412	8385
2000/2001	8676	7182	890	747	9566	7929

Още на пръв поглед личи, че прогнозните данни общо за населението преувеличават неговия брой. Подобно е положението и по основните етноси.

По-точна представа дава абсолютната грешка на прогнозата - разликата между действителния и прогнозния брой на населението и на етносите. Резултатите могат да се проследят в табл. 4.

За общия брой на населението се установява, че за 1975 г. действителният и прогнозният брой почти съвпадат. Прогнозата е „преувеличила“ неговия брой само с 13 хиляди. С отдалечаване на прогнозата от началната година - 1970 г., абсолютната грешка неотклонно започва да расте. По отделните етноси (за годините, в които има

¹⁴ Съвсем наскоро (29.02.2016 г.) в нашия печат се появиха съобщения, че правителството на Индия е склонно да признае ромите по света за индийци (произхождащи от Индия). Какви практически последици ще има това още не е ясно.

преброявания на населението с отчитане на етническата принадлежност) също се наблюдават подобни отклонения.

В относително изражение (в проценти) грешката от прогнозата е поместена в табл. 5. С нейна помощ може да се класифицира точността на прогнозата. Смята се, че относителна грешка до 10% сочи висока точност, от 10 до 20% - добра точност, от 20 до 50% - задоволителна, а над 50% - незадоволителна точност.¹⁵

По този начин се установява, че за общия брой на населението до 1992 г. (повече от 20 години от началото) точността на прогнозата е висока, за 1995 г. - добра, а за 2000 г. - краен хоризонт на прогнозата за 30 години - тя е на границата между добра и задоволителна.

За отделните етноси (разработвани в прогнозата) преобладава добра точност.

4. Разлики между действителни и прогнозни данни за броя на населението в България и етническия му състав за някои години през периода 1970 - 2000 година

Години	Абсолютна разлика - хил.			Относителна прогнозна грешка - %		
	българи (и други)	турци	общо	българи (и други)	турци	общо
1975	112	-125	-13	14.0	-17.1	-0.1
1980	-82	-0.9
1985	-179	-2.0
1990	-598	-6.9
1992	-740	-96	-836	-9.6	-12.0	-9.9
1995	-1027	-12.2
2000	-1494	-143	-1637	-20.8	-19.1	-20.6

Резултатите от прогнозата са сравнително добри, като се има предвид, че тя е разработена през 1971 - 1972 година. Условиата, предпоставките и политиките по това време са коренно различни от тези през следващите години.

Не е било възможно да се предвидят резултатите от „възродителния процес“, които качествено променят етническите съотношения в страната. Той създава условията за „голямата екскурзия“ през 1989 година. Тогава България е напусната от над 310 хил. души, а още 400 хил. подават заявления за това. Те са предимно етнически турци, но има и значителен брой българи и роми (цигани) с мюсюлманско вероизповедание. Последица от „възродителния процес“ е и декларирането при преброяванията на населението през 1992 и 2001 г. (а може би и през 2011 г.) на принадлежност към турския етнос на част от българите мюсюлмани, живеещи предимно в Западните Родопи, и продължаващият процес на „турчеене“ на ромите (циганите) мюсюлмани.¹⁶ Съотношенията между отделните етноси (прогнозни и действителни) могат да се проследят в табл. 5.

При разработването на прогнозата не е било възможно да се предвиди промяната в социално-икономическата ориентация на страната от централизирана към пазарна икономика. Трябва да се има предвид, че тази прогноза е направена в апогея на социализма - края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век, когато властта на управляващата комунистическа партия изглеждаше непоклатима.

¹⁵ Льюис, К. Д. Методы прогнозирования экономических показателей. Перев. с англ. Москва, Финансы и статистика, 1986, с. 44.

¹⁶ Аркадиев, Д. Определяне на етническия състав чрез преброяванията на населението. Велико Търново, изд. „Св.св. Кирил Методий“, 2011, с. 147 - 148.

В резултат на промените, настъпили в началото на 90-те години на миналия век, се засили емиграцията от страната на лица от всички етноси. За съжаление, те бяха от по-младите възрастови групи - най-перспективните по отношение на увеличаване на броя на населението. В резултат раждаемостта започна да намалява, а смъртността да се увеличава. Броят на умрелите лица е по-голям от броя на живородените и към това се прибавя отрицателното салдо от външните движения (емигриралите лица са много повече от имигриралите). Крайният резултат е трайна тенденция за намаляване на абсолютния брой на населението, която продължава досега и вероятно ще продължи в обозримо бъдеще.

5. Относителен дял по прогнозни и действителни данни за етническия състав на населението в България за някои години през периода 1970 - 2000/2001 година

(Проценти)

Година	Българи (и други)		Турци	
	прогноза	действително	прогноза	действително
1970	...	90.0	...	10.0
1975	90.0	91.6	9.8	8.4
1980	90.3	...	9.7	...
1985	90.3	...	9.7	...
1990	90.3	...	9.7	...
1992	90.4	90.6	9.6	9.4
1995	90.5	...	9.5	...
2000/2001	90.8	90.6	9.2	9.4

За продължаващо намаление на абсолютния брой на населението в страната свидетелства и прогнозата, разработена от Националния статистически институт (НСИ). Тя е с прогнозен хоризонт до 2070 година.¹⁷

Направена е в три варианта:

I вариант (цели): Този вариант се определя като реалистичен и е съобразен с нормативните изисквания на Европейския съюз за демографското и социално-икономическото развитие на държавите членки.

II вариант (относително ускоряване): При този вариант се предполага, че демографското развитие ще протича при благоприятни социално-икономически процеси в страната.

III вариант (относително забавяне): При този вариант развитието на населението е прогнозирано при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси в страната.

Прогнозата е разработена по няколко признака и показателя: 1) Прогноза за населението по пол и възраст; 2) Прогноза за населението по области и пол; 3) Коефициент на възрастова зависимост по области и пол в перспектива до 2060 година; 4) Коефициент на възрастова зависимост (относно старшите възрасти) по области и пол в перспектива до 2070 година.

Прогнозата само за общия брой на населението до 2070 г. е поместена в табл. 6.

При тази прогноза се очаква, грубо казано, населението на страната към 2070 г. (след повече от половин век) да намалее до 5 - 5.5 млн. души. Това означава, че намалението в броя на населението ще продължи, ако не настъпят никакви изменения в резултат на имиграция, промени в демографската политика в посока на по-висока ефективност, повишаване на раждаемостта от образовани хора и други подобни. В този

¹⁷ НСИ. Прогнози за населението. С., 2015. <http://www.nsi.bg/bg/content/2993/>.

случай по-старите и многобройни поколения постепенно ще отпаднат и при по-висока раждаемост ще се формира по-благоприятна възрастова структура, която ще доведе отново до растеж на населението и възстановяване на неговия брой в предишни по-големи размери. Същевременно е възможен и друг сценарий - негативните тенденции да се задълбочат. За някои от тях ще стане дума по-нататък.

**б. Прогноза за броя на населението в България
до 2070 г. по варианти и години**

(Хиляди)

Години	I вариант	II вариант	III вариант
2015	7168	7178	7163
2020	6967	7006	6947
2025	6760	6839	6721
2030	6555	6678	6494
2035	6356	6524	6272
2040	6168	6378	6062
2045	5988	6237	5862
2050	5814	6098	5669
2055	5641	5957	5478
2060	5468	5810	5290
2065	5296	5656	5108
2070	5132	5500	4939

Една тема, която привлича общественото внимание, е дали в бъдеще етническите съотношения няма да се изменят драстично и българският етнос да се окаже не най-многобройният в страната с всички произтичащи от това последици.

Очерталите се тенденции в съвременния териториален обхват на страната (111 хил. км²) могат да се проследят в табл. 7.

7. Етнически състав на населението в съвременните граници на България за периода 1920 - 2011 година

(Проценти)

Години	Етнос				
	общо	български	турски	ромски (цигански)	друг
1920	100.0	(79.7)	(12.1)	(2.1)	(5.9)
1926	100.0	(80.5)	(12.0)	(2.5)	(5.0)
1934	100.0	(82.6)	(11.2)	(2.4)	(3.8)
1946	100.0	84.0	9.6	2.4	4.0
1956	100.0	85.5	8.6	2.6	3.3
1965	100.0	87.9	9.5	1.8	0.8
1975	100.0	90.9	8.4	0.2	0.5
1992	100.0	85.7	9.4	3.7	1.2
2001	100.0	84.9	9.4	4.7	2.0
2011	100.0	(82.8)	(9.6)	(5.5)	(2.1)

Забележка: За 1920, 1926 и 1934 г. е направена оценка чрез интерполация и екстраполация на етническия състав на населението на Южна Добруджа, а за 2011 г. са използвани демографски таблици за доживяване по основните етноси на страната.

Основните етноси в страната са три - български, турски и ромски (цигански).

Общо взето, относителният дял на българския етнос в общото население на страната до 1992 г. се увеличава, а след това се очертава тенденция към намаляване. При турския етнос се очертава тенденция на намаление, а след 1992 г. - на запазване на почти същия относителен дял. При ромския (циганския) етнос има известно колебание, но след 1992 г. тенденцията е към увеличаване на неговия относителен дял.

Затова е необходимо да се направи прогноза по отделни етноси в перспектива.

Най-точните прогнози се правят с помощта на демографските таблици за доживяване. Те, както беше отбелязано, изискват точни данни по единични възрасти или поне по петгодишни възрастови интервали. Освен това трябва да има данни за живородените лица, умрелите, вкл. деца на възраст до 1 година, също по възраст.¹⁸

Единствените налични данни по етноси от по-ново време са за 2001 година. Според тях през 2001 г. относителният дял на живородените от майки от българския етнос от всички живородени в страната е 68.1%, от турския етнос - 14.4%, а от ромския (циганския) - 14.7%. След отчитането на детската смъртност (умрелите деца на възраст до 1 година) съотношението е следното: български етнос - 68.4%, турски - 14.3%, и ромски - 14.5%. Това означава приблизително в перспектива, че при увеличаване на възрастта (без да се отчита външната миграция) относителният дял на лицата от това поколение ще се увеличава при българския етнос поради по-ниската повъзrastова смъртност, а при турския и ромския ще намалява поради по-високата повъзrastова смъртност. Това ще доведе до по-бавно намаляване на относителния дял на българския етнос от общото население въпреки отрицателния му естествен прираст.

¹⁸ Вж. Аркадиев, Д. Средна продължителност на предстоящия живот на лицата от основните етноси в България - опит за оценка. Статистика, кн. 4, 2007, с. 19 - 31.

Очакванията, че подобни данни ще бъдат получени от преброяването през 2011 г. по основните етноси, не се оправдаха. С наличните данни дори не могат да се използват някои приблизителни методи за построяване на нужните демографски таблици.

В краен случай остават някои по-груби методи за екстраполация на съществуващите тенденции. Резултатите от тях не могат да бъдат много точни, защото се отнасят за няколко десетилетия напред.

Първата груба оценка е следната.¹⁹

През 90-те години на 20 век е най-голямото намаление на растежа на населението. Ако се направи прогноза чрез екстраполиране на средногодишния темп на прираст (намаление) между 1992 и 2001 г., се получават следните резултати: общо за страната има средногодишно намаление с 0.82%, за българския етнос - с 1.07%, за турския етнос - с 0.83%, а за ромския (циганския) етнос има средногодишно увеличение с 2.06%. През 2001 г. според Закона за преброяването може да има „несамоопределили се”. По своите характеристики те са много близки до българския етнос. Тогава при българския етнос плюс „несамоопределили се” и „неотговорили” намалението е с 0.93%.

При това положение се получава, че общият брой на населението към 2050 г. ще бъде 5 295 хил., а към 2060 г. - 4 873 хил. души. Той е доста по-малък от прогнозата на НСИ, разработена с по-прецизни демографски методи, дори по третия (песимистичен) вариант - съответно 5 669 хил. и 5 290 хил. души. Това се дължи на факта, че средногодишното намаление за периода 2001 – 2011 г. е много по-малко.

При българския етнос се получават следните числа: за 2050 г. - 3 934 хил., или 74.3% от общото население, за 2060 г. - 3 534 хил., или 72.5%. За турския етнос съответните величини са: 2050 г. - 496 хил., или 9.3%; 2060 г. - 456 хил., или 9.4%. При ромския (цигански) етнос резултатът е: 2050 г. - 1 009 хил., или 19.1%, и 2060 г. - 1 237 хил., или 25.4%. При българския етнос плюс „несамоопределили се” и „неотговорили” резултатът е: 2050 г. - 4 275 хил., или 80.8%, 2060 г. - 3 895 хил., или 79.9%.

Дори при тези груби оценки се очаква българският етнос все пак да бъде преобладаващ в страната.

Общият сбор от броя и от относителните дялове не дават общия брой на населението и 100%, защото не са отчетени редица фактори като възрастов състав, намаление на раждаемостта, средна продължителност на предстоящия живот и много други, които се различават при отделните етноси.

Втората оценка е възможно да се направи по трендово уравнение за броя на ромите (циганите).²⁰ Трябва да се има предвид, че то отразява проявилата се тенденция за 55-годишен интервал от време между 1945 и 2001 година. Условието, обуславящи посочената тенденция, не могат да се запазят същите през следващите 50 - 70 години (2001 - 2070 година). Затова и тази оценка не е възможно да бъде с голяма точност. Тя по-скоро е оптимистична за броя на ромския (циганския) етнос.

Екстраполацията съответно дава: за 2050 г. - 769 хил., за 2060 г. - 874 хил., за 2070 г. - 987 хил. души. По трите варианта на прогнозата се получават следните относителни дялове за ромския (циганския) етнос (табл. 8).

¹⁹ Вж. Аркадиев, Д. Цит. съч., 2010.

²⁰ Аркадиев, Д. Цит. съч., 2011, с. 152.

8. Прогнозиран относителен дял на ромското (циганското) население на България за 2050, 2060 и 2070 г. по варианти на прогнозата за общия брой на населението на НСИ

(Проценти)

Година	Варианти на прогнозата		
	I	II	III
2050	13.2	12.6	13.6
2060	16.0	15.0	16.5
2070	19.2	17.9	20.0

Прогнозира се относителният дял на ромския (циганския) етнос да бъде между 13 и 20% от общото население до 2070 година.

Въз основа на очертаващите се тенденции за етническите съотношения в България в следващите няколко десетилетия може да се предвиди следното. При българския етнос се очаква да има намаляване на абсолютния брой и на относителния дял от общото население на страната, но относителният дял няма да спадне под 70%. При турския етнос се очаква абсолютният брой да намалява, а относителният дял да се запази почти същият - около 10%. При ромския (циганския) етнос се очаква да растат абсолютният брой и относителният дял. Първият няма да превиши 1 млн. души, а вторият - 20% от общото население на страната. Тези тенденции вероятно ще се запазят, ако не станат някакви кардинални промени в резултат на външни миграции.

Тези съображения трябва да се имат предвид при направената прогноза до 2070 година. Преливане може да има между турския и ромския (циганския) етнос поради посочените причини, но останалите съотношения при хипотезите на прогнозата приблизително ще се запазят.

Освен това раждаемостта при турския етнос намалява и практически е почти изравнена с тази при българския. Колкото и невероятно да изглежда и въпреки разпространеното мнение, раждаемостта и при ромския (циганския) етнос намалява, но много по-бавно. При този етнос има много по-висока детска смъртност и по-ниска очаквана средна продължителност на предстоящия живот в сравнение с другите етноси.

4. Неблагоприятни сценарии за развитие на демографските процеси

Благоприятният за България сценарий включва просперитет в икономическото развитие (за който има всички обективни предпоставки), който да осигури възможности за провеждане на ефективна социална политика, и по-специално политика на доходите. Това включва създаване на достатъчно много работни места, които да се покриват в достатъчна степен от образователната система, промяна в политиката на социално подпомагане, водеща до отпадане на категорията „социално слаб” и до огромен разход на обществени средства без всякаква полза. Важен момент е намирането на подходящи средства за стимулиране на „образованата” раждаемост, задържане на младите хора в страната и особено на жените във фертилна възраст. Правилната демографска политика постепенно ще подобри възрастовата структура и населението на страната отново ще започне да нараства. По такъв начин България може да стане привлекателно място за живеене, бизнес, туризъм и т.н.

За развитието на България е възможен и друг или други неблагоприятни сценарии. Те зависят и от развитието на Европейския съюз и Европа като цяло, към които принадлежи и нашата страна.

Но и самата Европа не е извън света. В момента състоянието на нашия свят е доста сложно и противоречиво. Има много държави с бърз икономически растеж като Китай, Индия, Пакистан, Мексико, Бразилия, Турция и други. Парадоксалното е, че преобладаващата част от тяхното население е бедно. Те се отличават обикновено и с

голям растеж на населението. Този процес вече е овладян в Китай, което идва да подсказва, че подобно положение е постижимо. Не така стои въпросът в други страни и континенти.

Най-голяма опасност от демографски взрив съществува в Африка на юг от Сахара, или т.нар. Черна Африка. Тя е черна и в буквален, и в преносен смисъл. Над 70% от нейното население няма достъп до електрическа енергия, така че след залез слънце там наистина настъпва тъмна нощ. Тази част на света се характеризира с постоянна политическа нестабилност, недостиг на храни, слабо развитие на икономиката, наличие на „трайбализъм“ (доминиране в обществените отношения на представителите на една етническа общност). Държавите са доста слабо организирани, вина за което имат бившите колониални империи. В миналото границите на колониалните територии са определяни по договорки между отделните колониални държави. Това е извършвано без съобразяване с културните различия, най-вече с исторически оформилите се етнически територии, езици, религиозни направления и други. По такъв начин се пречи на процеса за създаване на национални държави и се разрушават съществувалите преди нашествието на колонизаторите форми на държавна организация. През последните над 50 години повечето от независимите държави в региона са разтърсвани от конфликти на етническа и религиозна основа, в дълбочината на които е борбата за използване на природните им ресурси. Всичко това се съпровожда от неконтролируемо увеличаване на броя на населението.

Важното е, че голяма част от населението се устремява основно към Европа. Имигрантите от бившите колонии създават много проблеми в предишните колониални държави. Говори се, че във Франция във всеки град има по един или няколко малки Алжира, Палестини и т.н. В тези квартали обикновените французи не могат да преминават безпрепятствено. Подобно е положението и в Обединеното кралство. От време на време жителите на такива райони предизвикват брожения, прерастващи в погроми на магазини, коли и други безредици. Това се случва, когато системата на социално подпомагане се променя и свикналите да разчитат единствено на нея са заплашени от отнемане на привилегиите.

Затова крайнодесните партии в тези държави (а и не само в тях) имат нарастваща подкрепа. Затова Европа трябва да се реформира с оглед на ефективен контрол върху емиграцията и силите, които я предизвикват.

Ако това не се случи, сценариите в далекосрочна перспектива са най-малко два. Първият е постепенна подмяна на основното население на европейските страни с пришълци, разрушаване и изчезване на европейския цивилизационен модел. Вторият сценарий е нарастваща подкрепа за крайнодесните партии, която постепенно да ги доведе на власт и в една или няколко страни да се появи някой нов Хитлер. Трябва да се припомни, че нацистката партия в Германия идва на власт по демократичен път - чрез избори. За да се случи това, минават повече от 10 години след края на Първата световна война. През това време се генерира огромно недоволство от управляващите до този момент, които не могат да се справят с последиците от войната.

Какви са лошите сценарии за България? Тук също има няколко варианта. Ето един от тях. Икономиката на страната не може да функционира пълноценно. Увеличава се безработицата. Социалната система не може да понесе огромната тежест от пенсионери и социално слаби лица, здравеопазването се разпада. Младите хора напускат страната. Почти цялото селско население се премества в градовете. Селата са опустошени и разграбени от ромски (цигански) банди. След като всичко се ограде и разграби, и ромите (циганите), разчитащи на социални помощи и грабежи, също напускат страната.

Другият сценарий е влизането на Турция в Европейския съюз. Отварянето на границите предизвиква голяма преселническа вълна от Анадола. Преселниците не са богатите, успелите и интелигентните хора, устроили се в самата Турция, а са най-бедните, гладни и необразовани жители на страната с техните традиции и обичаи. Възрастните българи са на доизживяване, а местните турци и други мюсюлмани, които смятат, че ще господстват при тези условия, са горчиво измамени. Повтаря се севернокипърският вариант, макар и в по-мека форма, когато 70 хил. жители на Турция се преселиха в Северен Кипър. Тези преселници заеха доминиращо положение в обществения живот на страната.

И в единия, и в другия случай българската държавност ще отмре.

За да не се сбъднат най-мрачните сценарии за бъдещето на България, всички ние трябва да работим така, че да се сбъднат благоприятните. Ако всеки даде своя принос в рамките на своите способности и възможности, държавата ни ще продължи да съществува и просперира.

Изводите остават за читателите!